

ארנון אדלשטיין. קריירה פלילית ועבריינות סדרתית.
הוצאת הספרים של אוניברסיטת בן-גוריון בנגב. 2006. 229 עמודים

גיורא רהב*

ארנון אדלשטיין הוא סוציולוג וקרימינולוג שתחום עיסוקו והתמחותו העיקרי עד כה היה בני נוער עולי אתיופיה והקשיים והבעיות של פלח אוכלוסייה זה, ובכלל זה דימוי עצמי שלילי, שימוש באלכוהול ובסמים והתאבדויות. הספר שלפנינו עוסק בתחומים שונים לחלוטין – קריירה פלילית ועבריינות סדרתית, וליתר דיוק הוא מבקש למיין את העבריינים הסדרתיים לשתי קבוצות: אלו הבונים קריירה עבריינית ואלו שאינם מפתחים קריירה בתחום הפשע. עבריינות סדרתית, בייחוד כשמדובר בעבירות חמורות כגון אונס, רצח, ואולי אף שוד והתפרצות, מעסיקה לעתים קרובות את דעת הקהל, ועיסוק זה אחראי במידה רבה לדימויים החברתיים ולסטריאוטיפים של מי שמעורבים בעבירות כאלה. העיסוק בעבריינים סדרתיים זכה לתמיכה מדעית כשעלתה (בעיקר בשנות השבעים) הטענה שיש קבוצה קטנה של עבריינים מרובי עבירות, שמפתחים קריירה בתחום זה ומבצעים חלק בלתי פרופורציונלי של העבירות. היו שהקישו מכך שמי שחוזרים ומבצעים עבירות הם עבריינים מקצועיים, כלומר עבריינים שעבריינותם אומנותם, ושאינם רק נצליח לכלוא אותם נמנע חלק ניכר מן העבירות. כלומר, עירבו זה בזה את המושגים עבריינות סדרתית, עבריינות מקצועית, קריירה עבריינית, עבריינות חמורה, שיקולים של התנהגות הפרט ושיקולים של תופעה חברתית. אחת המטרות העיקריות של כותב הספר שלפנינו היא להכניס סדר בעולם המושגים הזה; כך הוא מגיע להבחנה בין ארבעה "דגמים" שונים של עבריינים: עבריינים מזדמנים, עבריינים סדרתיים בלתי מקצועיים, עבריינים סדרתיים מקצועיים שהמניע שלהם אינו חומרי, ועבריינים סדרתיים מקצועיים שהמניע שלהם חומרי (סיווג זה מאמץ בחלקו את הסיווג של Holmes & Holmes). פרק המבוא מציג את הגישות התיאורטיות הקרימינולוגיות העיקריות, והפרק השני מציג סיכום נרחב של חלק ניכר מהעבודות הבולטות בתחום העבריינות המקצועית, העבריינות הסדרתית, והקריירה העבריינית. פרק זה הוא כמדומני הארוך ביותר בספר והוא מנסה ליצור טיפולוגיה של עבריינות סדרתית ומקצועית. שני הפרקים הבאים עוסקים ברוצחים סדרתיים – האחד מנסה להציג תיאוריות והסברים עיקריים, והאחר מנסה לפתח טיפולוגיה של רוצחים כאלה. הפרק החמישי עוסק ברוצחות סדרתיות (אין זה ברור מדוע הדיון בהן נפרד מהדיון בשני הפרקים הקודמים) ובעקבותיו באים שני פרקים קצרים יותר העוסקים במציתים ובעברייני רכוש ומרמה. קורא המחפש סיכום נרחב בעברית של טקסטים שנכתבו תחת הכותרת "פשע סדרתי", או "מקצועי" ימצא כאן חומרים חשובים, וכמובן הפניות למקורות נוספים. הספר מציג סקירה של עבודות רבות מעשרים השנים האחרונות ובכך זוכה הקורא בארץ לעדכון של החומר שליקטה וחקרה בזמנה יעל חסין על קריירה עבריינית.

* החוג לסוציולוגיה ואנתרופולוגיה, אוניברסיטת תל אביב

עם זאת, אני עצמי נותרתי בתחושת החמצה מסוימת, שנובעת מכמה היבטים שונים של הספר, למשל דברים שחיפשתי בו ולא מצאתי (לפחות לא במידה מספקת). בראש ובראשונה, חסר לי דיון רציני יותר במשמעותם של המושגים הבסיסיים: קריירה ומקצועיות, הקשר בין אלה לבין התנהגות סדרתית, והקשר בין עבריינות סדרתית לבין סתם עבריינות חוזרת (רצידיביזם). נדמה לי שדיון כזה היה מגלה שיש הרבה עבירות שמבוצעות שוב ושוב, שמהוות חלק מ"קריירה" של המבצעים, אך לרוב אינן נדונות תחת הכותרת "קריירה" – למשל שימוש וסחר בסמים, זנות, גניבות רכב, כליאה ואלימות לשם העסקה בזנות, סחר בכני אדם, ועבירות מודרניות יותר כגון עבירות כרטיסי אשראי, גניבת חשמל ושיחות טלפון, עבירות מחשב ואינטרנט, זיוף מוצרים ומותגים ועבירות רפואיות (למשל גניבת עובריים) – קשה לי לקבל את היעדרם של סוגי עבירות אלה, תחת הכותרת הכללית של הימנעות מדיון בעבריינות צווארון לבן ופשע מאורגן (וגם הימנעות זאת מחייבת הצדקה). בהיעדרם של כל אלה, ולאור תשומת הלב הרבה המוקדשת לרצח סדרתי, נוצר הרושם שהמחבר נותן לספרות הפופולרית ולסטריאוטיפים המקובלים לקבוע את נושאי הבדיקה וכיוונה.

טענה מרכזית בספר היא שיש עברייני קריירה מקצועיים, ויש עבריינים סדרתיים שאינם עברייני קריירה ואינם מקצועיים: הראשונים מקדישים לעיסוקם העברייני חלק מרכזי מחייהם, הכנסתם מעיסוק זה קבועה למדי, הם יוצרים קשרים עם עבריינים אחרים והם בעלי מיומנויות וגאווה מקצועית. הבחנה זו אכן מעניינת, אך לא ברור על מה היא מבוססת – ביסוס אמפירי לטענה יכול להניח שיש הבחנה מושגית בין טיפוסים, הבחנה שמקובלת על המחבר ועל הקורא, כך שמה שדרוש הוא הבהרת ההבדלים ביניהם. לחלופין, אפשר לבסס הבחנה או טיפולוגיה כזאת על בדיקת מאפייניהם של עבריינים רבים – בדיקה שמראה שהם "מתקבצים" על פי מאפיינים אלה למספר טיפוסים. אך המחבר אינו נוקט באף אחת מן הגישות האלה; למעשה, זוהי אולי חולשתו העיקרית של הספר, הוא כלל אינו מבסס את הבחנתו על מחקר אמפירי, אלא בעיקר על סיכום גישותיהם, הבחנותיהם ודעותיהם של חוקרים קודמים, שגם עבודותיהם אינן תמיד מבוססות היטב מבחינה מחקרית.

למעשה, גם המחבר עצמו אינו שלם לגמרי עם תפיסתו זאת: הוא מערב בטיעונו את ההבחנות של וולפנג ושל בלומשטיין על אי-השוויון במספר העבירות שמבצעים עבריינים שונים, למרות שברור שמי שביצע עבירות רבות איננו בהכרח עברייני קריירה או מקצוען לפי כל תפיסה שהיא.

לאחר סקירה של ההתייחסויות וההגדרות לסוגי עבריינות אלה בספרות מפתח המחבר הגדרה משלו: "[...] סדרה של פעולות סוטות [...] אשר יש להן המשכיות לאורך זמן [...] מעבר מעבירות קלות לחמורות והתמקצעות בסוגי עבירות מסוימות [...] כולל מחויבות אישית וחברתית, לשם השגת זרם קבוע של הכנסה". הגדרה זאת עשויה להיות כלי יעיל לתיחום גבולות הדיון, אם כי נעשה בה גם שימוש בלתי הולם בפסילת תפיסותיהם של אחרים (שהן לגיטימיות באותה מידה). ההגדרה מופיעה שוב בווריאציות קלות לקראת סוף הפרק, וברור שאין לפנינו הצגת ממצאים אלא ניסיון לקבוע מינוח שמשרת את צורכי המחבר בהשלטת סדר בתחום. ואמנם, בהמשך המחבר מנסה להראות שהצליח בהשלטת סדר כזה, אך אני לא לגמרי השתכנעתי שהגדרותיו אלה עדיפות על פני הגדרות אחרות.

בסיכומי של הפרק השלישי המחבר טוען בין השאר ש"רוב מוחלט של הרוצחים הסדרתיים פועלים מתוך מניע פנימי לאישיות, ולכן הרווח הצפוי הינו פסיכולוגי ולא

חומרי". אם הבנתי משפט זה (ואינני בטוח בכך), הרי המחבר מניח שמניעים המספקים את צורכי האישיות אינם מתיישבים בהכרח עם צרכים חומריים, והנחה זו נראית לי בעייתית מאוד. יתר על כן, נדמה לי שמרבית פעולותיהם של רוב האנשים ניתנות להסבר כביטוי לצורכי האישיות שלהם. כמו כן, הטיפולוגיה אינה מראה דבר שיוביל למסקנה של המחבר ששיעור גבוה (או שיעור כלשהו) של הרוצחים שייכים לקטגוריה זו או אחרת. נדמה לי שהכותב מניח שריבוי קטגוריות מעיד על ריבוי מקרים, בעוד שבמציאות ייתכן מאוד שרוב המקרים נופלים לאחת מהקטגוריות ורק מיעוטם נחלקים בין השאר.

לקורא בעל האוריינטציה הסוציולוגית תחסר כאן ההתייחסות לשתי שאלות עיקריות: ראשית, מהו ההקשר החברתי שיוצר, מזין ומעודד פשיעה סדרתית (או מקצועית או קרייריסטית). למשל אם התפתחות ההתמקצעות בתחומים אלה דומה ומקבילה להתמקצעות בעיסוקים לגיטימיים; ושנית, מהו ההקשר החברתי של העיסוק המרובה בפשע סדרתי: מהו ההקשר החברתי שבו ניתן משקל רב לפשע הסדרתי בקולנוע ובספרות הפופולרית, מהו הרקע לגלוריפיקציה שלו, וכדומה. כאן חסרה לי התייחסות רצינית להבדל בשיעורי הפשע הסדרתי בין חברות שונות, ולשימוש החברתי בפשע סדרתי – בין אם מדובר בהתייחסות אליו כהצדקה לחקיקה ובין אם מדובר בשימוש בו כתמה בתעשיית הבידור.

ולבסוף, צרם לי (וזו אולי אחריותה של ההוצאה ולא של המחבר) ריבויים של ליקויי העריכה בספר שליקויי איות, כתיב ומבנה משפט נפוצים בו מאוד. כך למשל "סטרלנד התייחס ל-5 ממדים של הגנב המקצועי" [צ"ל: "סטרלנד התייחס לחמישה ממדים של הגניבה כמקצוע"], "הסטודנט לרפואה חייב [...] למלא חובות על ידי סיבולת [כן!] בחוויות קשות", והרוצחת ש"עינתה [...] נשים לפני שרצחה [כך!] אותן".

לסיכום, זהו ספר שעיקר ערכו לקורא בהצגת תמונת מצב של ספרות מקצועית המופיעה תחת הכותרת "פשע סדרתי" ו"קריירה בפשע".